

vedno morali označevati z romantičnim realizmom, če bomo hoteli v nazivu upoštevati pestro prepletanje vseh estetskih prvin oziroma literarnih smeri v tistem času.

To zadnje razmišljanje pa spada že na rob Paternujeve študije, za katero velja zaključiti, da je pomembna novost v slovenski literarni zgodovini. Avtorjevo razpravljanje o Levstikovi estetiki nam odpira široke razglede ter priča o izraziti Paternujevi sposobnosti za analitično obravnavanje literarnoteoretičnih problemov.

Jože Šifer

NACIONALNI PROBLEMI V HABSBUŠKI MONARHIJI*

Najbrž bi bilo težko najti drugo vprašanje iz družbenozgodovinskega kompleksa habsburške monarhije, ki bi še danes bilo deležno toliko različnih in nasprotujočih si prikazov, tolmačenj in ocenjevanj in ki bi še toliko burilo duhove, kot je to v resnici z vozlovmem nacionalnih odnošajev v tej minuli državi. Pri vsem tem pa je malo sodobnejših zgodovinskih del, ki bi skušala sistematično obdelati samo ta problem. Zanimivo je, da sta dve od treh del take vrste (I. P. Trajnin, Moskva-Leningrad 1947; R. A. Kann, New York 1957) napisala avtorja, ki stojita izven prostora nekdanje monarhije in ki obenem predstavljata oba pola danes vladajočih idejnih in političnih koncepcij v svetu; tretje delo (H. Hantsch, Dunaj 1953) pa prihaja iz starega središča monarhije s težnjo poiskati vse tisto, kar bi jo opravičevalo.

Ze diskusija na X. mednarodnem kongresu za zgodovinske znanosti v Rimu leta 1955 je pokazala, kako potrebno bi bilo v mednarodnem merilu delo, ki bi nacionalno vprašanje osvetlilo ne samo s stališča centra in problemov države, ampak tudi s stališča narodov, ki so temu centru bili podrejeni in so v tej državi živeli, delo, ki bi izčrpalo zgodovinopisje tudi v manj znanih jezikih, ne le v nemškem. In ne manj potrebno bi bilo takšno delo, ki bi kočljivo temo obravnavalo tako, da bi jo razbremenilo tolmačenj z vidika današnjih velikih evropskih in svetovnih kontroverz, in ki bi lahko pripomoglo k boljšemu razumevanju in razmerju med prizadetimi narodi. Skratka, za jugoslovansko zgodovinopisje, kateremu postavlja univerzalnost tematike mednarodnih kongresov v zvezi s skromnostjo virov in literature, ki jih ima doma, velike težave za tehtne nastope na teh kongresih, se je ponujala velika priložnost. Priložnost, ki ni šla mimo neizrabljena.

Knjiga iz zbirke Slovenske Matice, ki je pred nami, je nastala kot referat za XI. mednarodni kongres zgodovinskih znanosti v Stockholmu leta 1960.** Ta prvotni namen je določil tudi njen značaj. Kar zadeva obseg, se je morala strogo omejevati in opuščati širšo ekspozicijo zgodovinskih dejstev, saj so strokovnemu avditoriju znana. Glavna avtorjeva naloga je bila ta dejstva vzročno uskladiti in oceniti, in to s takšnimi formulacijami, da lahko zaradi svoje očitne pravilnosti preidejo v občo historiografijo. F. Zwitter je v slovenski izdaji

* Franc Zwitter, Nacionalni problemi v habsburški monarhiji. S sodelovanjem Jaroslava Šidaka in Vase Bogdanova. Slovenska Matica v Ljubljani, 1962.

** Les problèmes nationaux dans la monarchie des Habsbourg, par Fran Zwitter, en collaboration avec Jaroslav Šidak et Vaso Bogdanov. Comité national yougoslave des sciences historiques, Beograd 1960.

bravcu delo približal s tem, da je poglavja opremil s podnaslovi in dodal pojasnila v opombah, vendar je značaj strokovnega referata v glavnem ostal. V zgodovini habsburške monarhije v 19. stoletju nekoliko razgledanemu bravcu pa je knjiga dobro dostopna.

Iz predgovora in uredniške pripombe lahko razberemo, kako je bilo delo med tremi avtorji razdeljeno: F. Zwitter je temo zasnoval, obdelal njene ključne probleme, regionalno pa vse tiste, ki jih nista prevzela sodelavca; J. Sidak je obdelal probleme pri Čehih, Slovakah in Hrvatih, V. Bogdanov pa pri Madžarih in ostalih narodih Ogrske. Strnitev vsega dela v celoto, redakcijo in medsebojno uskladitev vseh poglavij je v sporazumu s soavtorjema izvedel F. Zwitter. Knjiga je po stilu, metodi razpravljanja in konceptu enotna, kar govori o velikem deležu, ki ga je glavni avtor imel tudi pri presoji in formulaciji problemov, ki so pripadli obema sodelavcema.

Namen knjige je vzporedno proučiti nacionalni položaj in nacionalna gibanja narodov monarhije in jih primerjati z razvojem ustave in politike središča monarhije. V nasprotju s standardnimi deli, ki se ukvarjajo v glavnem z osrednjimi problemi monarhije, z razmerji med tako imenovanimi zgodovinskimi narodi, prinaša knjiga F. Zwittra v historiografijo celotni kompleks problemov, pri katerem imajo ravno manjši narodi in njihove težnje po razvoju posebno velik pomen, saj je bil zanje končni razpad monarhije eden izmed poglobitvenih momentov nacionalnega razvoja. Jasno je, da se mora takšno obravnavanje neogibno spopasti s celo vrsto sodb, ki so se doslej uveljavljale v mednarodnem zgodovinskem deloma zaradi nepoznanja na videz obrobnejših problemov, deloma pa pod vplivom zgodovinskih del — in takšna se po drugi svetovni vojni spet množijo —, ki razmere v monarhiji idealizirajo, pomen njenih notranjih nasprotij zmanjšujejo in celo ustvarjajo legendo o nadnacionalnem značaju monarhije kot nekakšnem, žal izgubljenem, zarodku zedinjene Evrope. Pomen dela, ki bi s svojo kvaliteto izsililo v mednarodnem strokovnem krogu jasnost in objektivnost razpravljanja o teh vprašanjih, je očiten. — Referat F. Zwittra je takšno moč argumentov imel.

Izveček iz diskusije o referatu (uradni zapisnik kongresa) priča o velikem zanimanju, ki ga je bil referat deležen. Le še referat o nemški socialni demokraciji v prvi svetovni vojni je spričo svoje ideološke spornosti spodbudil približno enako število intervencij. Reprezentativni avstrijski zgodovinarji — apologeti monarhije — niso mogli navesti nobenega argumentiranega ugovora, ameriški izvedenec R. Kann je z značajem in obsegom svojih pridržkov v bistvu priznal teze referata, vrsta drugih diskutantov je teze dopolnjevala s svojim gradivom, opozarjala, kje bi bilo treba še kaj poglobiti, pripombe diskutantov iz socialističnih držav pa so razen dopolnil v glavnem opozarjale, da bi bilo treba več govoriti o vlogi kmečkih in delavskih množic, poglobiti oceno avstromarksizma, bolj upoštevati Leninovo kritiko le-tega. Neuradna avstrijska recenzija pa je bila zelo pohvalna in je še posebno močno naglasila, da delo jugoslovanskih zgodovinarjev zaradi svoje visoke znanstvene ravni omogoča stvarno mednarodno diskusijo vsem prizadetim, kljub temu da so avtorji vseskozi zvesti svojemu idejnemu in nacionalnemu izhodišču.

Kdor zdaj bere Zwitterovo knjigo, spozna, da takšen učinek referata ni bil slučajen, ampak da je trdo pridelan. Izredna racionalna zgoščenost dejstev,

pretehtanost sintetičnih ocen na vsakem koraku, obenem še kritično podajanje dosedanje literature so poglavitne vrednosti te knjige. Posebno pomembno je, da obravnava delo nacionalna vprašanja s sodobnega zgodovinskega in sociološkega vidika, da jih jasno loči od idealističnih pojmovanj, hkrati pa ugotavlja in vrednoti pomen zgodovinske tradicije in podedovanih političnih, socialnih in kulturnih privilegijev za oblikovanje in razvoj posameznih narodov. Zlasti plodna je teza o tem, da je potrebno razlikovati med »zgodovinskimi« in »nezgodovinskimi« narodi ne na podlagi formalnega zgodovinskega prava, ampak na podlagi razlik v socialni strukturi in v etničnem značaju vladajočih razredov. S tega vidika postane očitna zgodovinska družbena upravičenost in progresivni pomen nacionalnih gibanj »nezgodovinskih« narodov, katerim se je v danih razmerah končno morala umakniti širša državna tvorba monarhije. Če se je takšna stvarna razlika med posameznimi narodi do prve svetovne vojne zmanjšala (kako in koliko, bi bilo potrebno šele raziskati), se je to v veliki meri dogodilo zaradi izrabe širokih potencialov, ki jih je oživila delitev dela v okviru posameznih narodnih družbenih enot. Pomen nacionalnih gibanj za hitrejši gospodarski, kulturni in družbeni razvoj po vsem ozemlju nekdanje monarhije je vprašanje, ki se ob Zwitterovi knjigi odpira in ki še čaka raziskovavcev.

Kolikor bolj je študij F. Zwittera in obeh sodelavcev poglobil zgodovinsko spoznanje nacionalnega problema v monarhiji in ga premaknil od njegovih najbolj vidnih pojavnih oblik, od političnih vprašanj demokracije in ustave, k prikritejšemu družbenemu bistvu, toliko bolj presega zgolj historični pomen in je poučen tudi za današnji čas in njegove probleme. Ni naključje, da so že v Stockholmu ob tem referatu zapazili pomen takšnega proučevanja nacionalnega vprašanja v zgodovinsko omejenem prostoru habsburške monarhije tudi za narode, razvijajoče se na ozemljih, ki so bila nekoč kolonialna.

Janko Pleterški

GLEDALIŠČE

STAVBA

Za dramatika, ki se pase na sočnih pašnikih moderne eksistenčne filozofije, je skoraj obvezni okvir njegovega pisanja že dan: sodobni človek je brezupno ujet v nevrotični krog svoje eksistence, okolje je sovražno, ljudje so ravnodušni, njegova lastna psiha obrnjena proti njemu. Tema, ali bolje, stanje nemoči, dobro znano tudi z naših odrov.

Zanimivo je, da mlad slovenski dramatik v svoji novi drami ponuja zdravilo za vse te bolezni: ustvarjalno delo. *Stavba**, čeprav se dogaja v odmoru med dvema naletoma delovne ustvarjalnosti, je en sam slavospev očiščevalni in izgrajevalni sposobnosti dela.

Svoje ontološko okolje je Rožanc našel med migracijskimi prekmurskimi zidarji, na tisti skrajni periferiji našega sodobnega družbenega življenja, do

* Marjan Rožanc, *Stavba*. Uprizoritev Odra 57 v Križankah.